

**PODSTICAJI VLADE ZE-DO KANTONA ZA STVARANJE
KONKURENTSKE SPOSOBNOSTI PRIVREDNIH SUBJEKATA
UVODENJEM MEĐUNARODNIH STANDARDA ZA KVALITET**

**STIMULATIONS OF ZENICA-DOBOJ CANTON GOVERNMENT FOR
CREATION COMPETITIVE CAPABILITY OF ENTERPRISES
INTRODUCING INTERNATIONAL QUALITY STANDARD**

**Amir Abazović, dipl. ing. maš.,
Ministarstvo za privredu Zeničko-dobojskog kantona,
Kučukovići 2, Zenica**

Ključne riječi: faktori konkurentne sposobnosti, međunarodni standardi kvaliteta ISO 9000, ISO 14000, QS 9000, VDA 6,1, CE znak, nagrada za kvalitet Ministarstva za privredu.

REZIME

Ulaganje u stvaranje konkurentne sposobnosti privrednih subjekata u BiH je od ključnog značaja za njihovo pozicioniranje na zahtjevnom evropskom i svjetskom tržištu.

Posebno bitan faktor konkurentne sposobnosti je osiguranje sistema kvaliteta prema nekom od međunarodnih standarda ISO 9000, ISO 14000, QS 9000, VDA 6,1, CE znak ili drugim.

Uloga države u stvaranju konkurentne sposobnosti privrednih subjekata je na različit način odobravana i pobijana.

Bez obzira na ovako oprečna mišljenja o ulozi države, Ministarstvo za privredu Zeničko-dobojskog kantona je uspostavilo nagradu za uvedeni sistem kvaliteta prema međunarodnim standardima. Na ovaj način je sufinansirano stvaranje konkurentne sposobnosti u 21 privrednom subjektu.

Key words: factors of competitive capability; international quality standards ISO 9000, ISO 14000, QS 9000, VDA 6,1, CE mark; Ministry of economy quality prize;

SUMMARY

Investing in creating competitive capabilities of enterprises in Bosnia and Herzegovina is the most important for its position in demand market, as well as european and world wide, too.

Especially basic factor of competitive capability is insurance of quality system due international standards ISO 9000, ISO 14000, QS 9000, VDA 6,1 CE mark, etc.

A place and duties of the state authorities in creating of competitive capability of enterprises has been allowed and refuted on a different ways.

No matter of such opposite opinions, Ministry of economy of Zenica-doboj Canton has established a prize (money value) for enterprises which have introduced quality system due international standards. It is a way to creating competitive capability.

1. UVOD

Republika Bosna i Hercegovina je prije ratne destrukcije činila oko 14 % jugoslovenskog tržišta. Iako sa nepovoljnom industrijskom strukturom, zasnovanom na proizvodnji i preradi sirovina, bosansko-hercegovačka privreda ostvarila je značajne pozitivne efekte spoljnotrgovinskog prometa-suficit. Istovremeno su sve ostale Republike ex. Jugoslavije imale značajan deficit. Dakle, izvoz roba i usluga u Bosni i Hercegovini, pa i u Zeničko-dobojskom kantonu ima dugu tradiciju.

Međutim, ratna destrukcija, koja po nekim procjenama doseže i 80% predratnih privrednih potencijala, uništila je sve predratne rezultate, pa i mogućnosti razvoja. Ako se tome doda, između ostalog, i tehničko-tehnološko zaostajanje, može se zaključiti da je trenutna konkurentna sposobnost bosansko-hercegovačke privrede na vrlo niskom nivou. Usljed svih ovih i mnogih drugih problema trajno su izgubljena mnoga tržišta i značajni partneri. Povratak povjerenja kupaca je praćen nizom novostvorenih barijera različitog karaktera. Na Vladama kantona, entiteta i države, te na upravi i menadžmentu preduzeća su veliki zadaci i odgovornosti. To se prije svega odnosi na povećanje konkurentne sposobnosti preduzeća koja treba da obezbjedi izvoz proizvoda i usluga, bez kojeg se ne može očekivati stabilizacija sveukupnog stanja i ubrzani trend razvoja u budućnosti.

Na osnovu svjetskih iskustava u koncipiranju futuroloških trendova preduzeća, evidentno je da se naglasak daje na pojam konkurentne sposobnosti, prije svega preduzeća, a ne države. Razlog tom je to što se o konkurentnoj državi može govoriti samo u slučaju da su preduzeća koja u njoj funkcioniraju konkurentno sposobna. Značajna istraživanja faktora konkurentne sposobnosti preduzeća proveo je Machael Porter [1]. On je zaključio da su osnovni faktori konkurentne sposobnosti sljedeći:

1. Sposobnost preduzeća da se stalno inovira i poboljšava,
2. Snažno liderstvo, struktura preduzeća i jaka konkurencija na domaćem tržištu,
3. Visokozahtjevna domaća potrošnja,
4. Visokozahtjevni domaći dobavljači i kooperanti.

Ne umanjujući značaj svih faktora, posebno je bitno obezbjediti kontinuiranu usmjerenost na proizvode, proizvodne i prodajne procese, organizaciju, kvalitet proizvoda, usluga i sve vidove radnih procesa te operativnu efikasnost.

U grupu spoljnih faktora koji presudno utiču na izgradnju konkurentne sposobnosti preduzeća spadaju:

1. Uloga koju mora ispuniti država da bi preduzeće postalo konkurentno sposobno,
2. Uloga šanse koje se slučajno pojavljuju i koje preduzeće mora prepoznati i iskoristi.

Svi navedeni faktori konkurentne sposobnosti u Porterovim razmatranjima nazivaju se jednim imenom "DIAMOND", ili DIJAMANT.

2. KVALITET KAO DIO KONKURENTNE SPOSOBNOSTI I ULOGA DRŽAVE U NJEGOVOM STVARANJU

Poseban značaj za sticanje i održavanje konkurentne sposobnosti privrednih subjekata ima uvođenje sistema kvaliteta prema međunarodnim standardima.

Uvođenjem ovih standarda mogu se očekivati značajni efekti koji direktno ili indirektno uvećavaju njihovu konkurentnu sposobnost, a to su[2]:

- mogućnost povećanja rentabilnosti,
- motiviranost zaposlenih se povećava iz više razloga
 - osoblje nije opterećeno ispravljanjem grešaka u zahtjevima da se pridržava rokova,
 - nije na meti nezadovoljnih kupaca,
 - definiraju se procedure,
 - nezavisnim auditom i revizijom menadžmenta pozitivno se djeluje na horizontalnu i vertikalnu komunikaciju u privrednom subjektu,
 - uspješno se provode i verificiraju korektivne aktivnosti,
 - povećava se rentabilnost,
 - pospješuje se sigurnost očuvanja radnih mjesta.
- certificirani privredni subjekti se unose u registar privrednih subjekata koji ga posjeduju, što je jedna od vrlo bitnih informacija za izbor partnera,
- u pravnim sporovima vezanim za proizvod, privredni subjekti sa uvedenim sistemom kvaliteta, u načelu su u prednosti,
- osiguravajuća društva u svijetu, koja nude police osiguranja protiv štete nastale zbog proizvoda certificiranim privrednim subjektima daju povlastice u vidu premija,
- certificiranje privrednih subjekata po međunarodnim standardima za kvalitet u svijetu je često nužan preduslov za poslovnu saradnju sa vladinim, javnim i privatnim organizacijama.

Najčešće primjenjivani standardi su iz serije ISO 9000, ISO 14000, HACCAP, QS 9000, VDA 6,1, CE znak i drugi, kao i standardi za akreditiranje laboratorija ISO 17000.

Međunarodni standardi ISO 9000 za sistem upravljanja kvalitetom najpoznatije su i najraširenije međunarodne norme. Certifikat ISO 9001 je potvrda nezavisne certifikacijske organizacije da je dobavljač (proizvodni ili uslužni privredni subjekt, ustanova ili neka druga institucija) uspostavio i vodi sistem upravljanja kvalitetom u skladu sa međunarodnim normama ISO 9001. Važno je napomenuti da ovo nije certifikat za kvalitet proizvoda.

Certifikat ISO 14001 je potvrda nezavisnog certifikacijskog organa da privredni subjekt vodi sistem upravljanja okolinom u skladu sa međunarodnom normom ISO 14001.

Proizvodi koji su obuhvaćeni smjernicama Novog pristupa tehničkom usklađivanju i normama moraju se označavati CE oznakom prije stavljanja na tržište Evropske Unije. Stavljanjem ove oznake na proizvod, proizvođač garantuje da je proizvod usklađen zahtjevima: zaštite zdravlja i života ljudi, zaštita imovine, zaštita okoline, i zaštita javnog interesa.

Akreditacija je formalno priznanje mjeriteljskog tijela da je laboratorij osposobljen za rad po određenim kriterijima. Evropski sistem akreditacije zasniva se na evropskim normama serije EN 45000, odnosno međunarodnim normama ISO/EC 17000.

Uloga države u stvaranju konkurentne sposobnosti privrednih subjekata bila je predmet proučavanja mnogih istraživača. Prema nekima od njih država se ne bi smjela upuštati u rješenje pitanja konkurentne sposobnosti privrednih subjekata, dok drugi smatraju da država treba upravljati svim segmentima ovog procesa. Ovako dijametralno suprotni stavovi upućuju na prihvatanje sveobuhvatnog pristupa Machaela Portera, odnosno primjenu elemenata dijamanta.

U cilju podsticanja stvaranja konkurentne sposobnosti privrednih subjekata, država treba da podstiče u sljedećim oblastima:

- slobodnu trgovinu i izvoz,
- investicije,
- liderstvo i strateško pozicioniranje,
- sofisticiranu potražnju roba i usluga sa zahtjevom koji prevazilazi uobičajene standarde,
- istraživačko-razvojne i edukacijske institucije oko liderskih i konkurentno sposobnih privrednih subjekata,
- javnu promociju i nagrađivanje uspješnih privrednih subjekata u oblasti uvođenja sistema osiguranja kvaliteta,
- sve druge programe koji od privrednih subjekata zahtijevaju inoviranja i poboljšanja.

Država ne može stvoriti konkurentnu sposobnost privrednog subjekta. Uz adekvatno finansiranje privredni subjekti grade konkurentnu sposobnost na tržištu 6 do 20 godina.

U ovom razmatranju detaljnije ćemo sagledati mogućnost stimulacije i nagrađivanja uspješnih privrednih subjekata u oblasti uvođenja sistema kvaliteta prema međunarodnim standardima.

Pri modeliranju državnih podsticaja bitno je utvrditi takve mjere koje neće imati administrativni karakter zaštite, što je u suprotnosti sa efikasnim načinom izgradnje konkurentne sposobnosti privrednog subjekta. U tom smislu koriste se razne mogućnosti, a Vlada Zeničko-dobojskog kantona, već nekoliko godina provodi program stimulacije javne promocije i nagrađivanja uspješnih privrednih subjekata u oblasti uvođenja sistema osiguranja kvaliteta.

3. PROGRAM VLADE ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA ZA POVEĆANJE KONKURENTNE SPOSOBNOSTI PRIVREDNIH I DRUGIH SUBJEKATA

Aktivnosti na povećanju konkurentne sposobnosti privrednih i drugih subjekata Vlada i Ministarstvo za privredu Zeničko-dobojskog kantona otpočeli su neposredno nakon rata, tj. 1996. godine. Prve aktivnosti su vođene u cilju objašnjavanja značaja posredovanja međunarodnih standarda za kvalitet i njihovog uticaja na uklanjanje određenih barijera za proizvode iz BiH na evropskom i svjetskom tržištu.

Održano je niz informativnih i edukativnih sastanaka sa predstavnicima Zavoda za standardizaciju, mjeriteljstvo i patente BiH i privrednih subjekata. Nakon početnih aktivnosti, Ministarstvo za industriju, energetiku i rudarstvo predložilo je Vladi Kantona Odluku o sufinansiranju uvođenja ISO standarda u privrednim subjektima sa područja Kantona. Ovom odlukom iz 1999. godine predviđeno je da se za pripreme certifikacije sufinansiraju troškovi u visini od 25.000 KM i 15.000 KM za certifikaciju. Ove mogućnosti i poziv na aplikaciju objavljen je u sredstvima javnog informisanja. Na osnovu Javnog poziva i aplikacija 21 subjekta realiziran je početni podsticaj u 10 privrednih subjekata. U ovom periodu dvostruko veći broj subjekata je otpočeo aktivnosti na uvođenju međunarodnih standarda za kvalitet. Nakon promjena, Vlada Kantona u novom sazivu je 2000. godine stavila van snage Odluku iz 1999. godine. Ovo je u znatnoj mjeri usporilo uvođenje ISO standarda u nekim privrednim subjektima.

Svjesno značaja i pozicije te konkurentnih sposobnosti privrednih subjekata iz Kantona na evropskom i svjetskom tržištu, Ministarstvo za industriju, energetiku i rudarstvo je jasnom argumentacijom kod Vlade Kantona uspjelo transformirati raniju Odluku o sufinansiranju uvođenja ISO standarda u Odluku o nagradi za uvedeni sistem kvalitete. Tako je uz kraći prekid od 2000. godine uspostavljeno nagrađivanje privrednih subjekata sa 20.000 KM za uvedeni sistem kvaliteta.

Do ovog momenta sufinansirani su ili im je dodjeljena nagrada ili su u fazi dodjeljivanja finansijske nagrade za uvedeni međunarodni standard iz serije ISO 9000 sljedeći privredni subjekti:

- VISPAK – Visoko,
- VITEX – Visoko,
- MERKOMERC – Zenica,
- NIAGARA – Zenica,
- KATIĆ – Usora,
- FAD – Jelah,
- UGARAK-PRODUKT – Visoko,
- TRGOŠPED – Kakanj,
- PLANJAX – Tešanj,
- PREVENT-SARAJEVO – Visoko,
- IGM – Visoko,
- PRIMUS – Maglaj,
- KOTEKS – Tešanj,
- MEDINA COMMERC – Tešanj,
- ENIKON – Kakanj,
- MAŠINSKI FAKULTET – Zenica.

Bitno je napomenuti da je nagrađeno i uvođenje standarda ISO 14001 u privrednom subjektu IGM – Visoko, te standarda VDA 6,1 u privrednom subjektu FAD – Jelah.

Pošto je cilj podsticajnog programa Ministarstva za privredu bio i uvođenje drugih međunarodnih standarda za kvalitet, finansijska nagrada je dodjeljena i za akreditovane laboratorije:

- MI "KEMAL KAPETANOVIĆ" – Zenica
 - dva mehanička laboratorija,
 - metalurški laboratorij,
 - keramički laboratorij,
 - hemijski laboratorij.

- DELTA PETROL – Kakanj
 - laboratorij za ispitivanje i kalibraciju mjerila protoka tečnih naftnih derivata uključujući i vodu.

Prema najavama iz privrednih subjekata uskoro se može očekivati certifikacija sistema kvaliteta prema međunarodnim standardima u oko 5 subjekata. Značajno je istaći da su neki privredni subjekti ušli u postupak obezbjeđenja CE znaka za proizvode.

4. ZAKLJUČAK

Nezavidnu poziciju bosanskohercegovačke privrede karakteriše, između ostalog, i niska konkurentna sposobnost. Ovakav zaključak upućuje na potrebu poduzimanja niza mjera od strane menadžmenta i države, koje će privrednim subjektima olakšati povratak na ranija tržišta. U tom duhu Ministarstvo za privredu je uspostavilo Nagradu za uvedene međunarodne standarde za kvalitet, kao jednu od mogućnosti stvaranja konkurentne sposobnosti privrednih subjekata. Do ovog momenta utrošena su značajna sredstva za realizaciju ovog projekta, tako da je od ukupno 23 subjekta koji posjeduju neki od sertifikata iz serije ISO 9000 u Zeničko-dobojskom kanton, budžetskim sredstvima je finansirano 17 subjekata. Budući da su efekti posjedovanja sertifikata prisutni i mjerljivi kod privrednih subjekata koji ih posjeduju, Ministarstvo za privredu i Vlada kantona će i u narednom vremenu podsticati ove aktivnosti.

5. LITERATURA

- [1] Akademik dr Božidar Matić: Konkurentna sposobnost preduzeća nije plod slučaja, ona se stvara, "Mašinstvo", broj 3, 1999.
- [2] Amir Abazović: Implementacija standarda ISO 9000 u nekim preduzećima Zeničko-dobojskog kantona i uloga Vlade Kantona, "Mašinstvo", broj 2, 2000.
- [3] Dokumentacija Ministarstva za privredu Zeničko-dobojskog kantona.